

การพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่กลุ่ม จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1

ดั่งนภสร ณ ป้อมเพชร¹

สมศักดิ์ เจริญกุล¹

สุชาดา โทผล²

ขวัญใจ จริยาทัศน์กร³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ และสังเคราะห์ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน 2) พัฒนาศักยภาพของเยาวชนให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) จัดตั้งศูนย์การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน และ 4) ศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนเครือข่ายระหว่างศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน โดยทำการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจากประชาชนและเยาวชนจำนวน 1,507 คน และข้อมูลเชิงคุณภาพได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวน 90 คน ผลการศึกษาพบว่า 1) การวิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิด Diamond Model สรุปได้ว่า ด้านการตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมชุมชน ด้านความพร้อมเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต ด้านความต่อเนื่องและสนับสนุนการเป็นธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน ด้านกลยุทธ์โครงสร้าง และสถานการณ์การแข่งขัน และด้านนโยบายรัฐบาล มีความสอดคล้องอยู่ในระดับมาก 2) การสังเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และได้ทำการอบรมให้เยาวชนจำนวน 165 คน ผ่าน 5 หลักสูตร 3) การจัดตั้งศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนโดยเน้นการดำเนินกิจกรรม 4 แนวทางได้แก่ การให้ความรู้ผ่านผ่านเครือข่ายออนไลน์ การนำวิทยากรหรือปราชญ์ในพื้นที่เข้ามาให้ความรู้แก่เยาวชน การแทรกกิจกรรมการพัฒนาในกิจกรรมการเรียน และการจัดกิจกรรมผ่านชมรมมัคคุเทศน์ของโรงเรียน 4) เครือข่ายระหว่างศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนมีหน่วยงานเข้าร่วมในเบื้องต้นจำนวน 9 หน่วยงาน โดยมีการดำเนินกิจกรรมใน 4 แนวทางคือ การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การเรียนรู้ข้ามพื้นที่ การแลกเปลี่ยนวิทยากร และการส่งต่อนักท่องเที่ยว

คำสำคัญ: การพัฒนาศักยภาพเยาวชน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การท่องเที่ยวชุมชน, กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง

1

¹โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

²คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

³คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Development of Youth Potential Using Local Wisdom as a Base for Community Tourism in Lower Central Provinces 1

Darngnapasorn Na Pombejra¹

Somsak Charoenpul¹

Suchada Thophon²

Kwanjai Jariyatatkone³

Abstract

The objectives of this research were 1) to analyze and synthesize body of knowledge on local wisdom for using as a component to support community tourism; 2) develop the potential of youth to be consistent with local wisdom; 3) establish a center for developing youth potential for community tourism; and 4) study the guidelines. Driving a network between youth development centers for community tourism. Quantitative data were collected with questionnaires from 1,507 people and youth, and qualitative data were interviewed with 90 people involved. The results of the study found that, 1) Analysis of local wisdom knowledge based on the Diamond Model concept, it can be concluded that the aspect of responding to tourists or visitors to the community, the readiness of the production factors, the continuity and support of being a community tourism business, Strategy, structure and competitive situation and government policy There is a high level of consistency. 2) The research team has synthesized local wisdom as a body of knowledge and has trained 165 students in 5 courses. 3) Establishment of a youth development center for community tourism, emphasizing 4 activities, namely, knowledge through online networks, bringing speakers or local experts to educate youth, inserting development activities in learning activities, and organizing activities through the school's guide club. 4) The network between the Youth Development Centers for Community Tourism has 9 agencies participating initially, with activities in 4 approaches: online learning, cross-area learning, exchange of speakers. and referring tourists.

Key Word: Development of Youth Potential, Local Wisdom, Community Tourism,
Lower Central Provinces 1

¹ School of Law and Politics, Suan Dusit University

² Faculty of Nursing, Suan Dusit University

³ Faculty of Agricultural Production, Maejo University

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมและกิจกรรมทางพาณิชย์ที่มีความสำคัญมากสำหรับเศรษฐกิจของหลายประเทศทั่วโลก ถึงแม้การท่องเที่ยวจะสร้างรายได้ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่อีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ วัฒนธรรม สังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน รัฐบาลโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาได้จัด “โครงการส่งเสริมการเป็นเจ้าบ้านที่ดี” ทั่วประเทศ ซึ่งได้จัดอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนอายุ 12 ปีขึ้นไป เกี่ยวกับหลักเบื้องต้นของการท่องเที่ยว ทักษะการจัดการด้านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม และการส่งเสริมโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี แต่โครงการเหล่านี้ก็ยังมีกรณีการดำเนินการที่ไม่ทั่วถึงในบางพื้นที่โดยเฉพาะในชุมชนที่เป็นเมืองท่องเที่ยวเมืองรอง

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โรคโควิด-19) ส่งผลให้การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวชุมชนเกิดการหยุดชะงักโดยสิ้นเชิง ทั้งโครงการต่าง ๆ ของรัฐที่ดำเนินการไปแล้วและอยู่ระหว่างดำเนินการ อย่างไรก็ตาม การเตรียมความพร้อมเพื่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะกลับมาหลังจากการสิ้นสุดลงของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการทบทวนข้อมูลและพบว่าพื้นที่บางแห่งในเขตภาคกลางตอนล่าง 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในระดับชุมชนจำนวนมากสามารถที่จะพัฒนาขึ้นมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ในหลาย ๆ รูปแบบ ทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน การให้บริการด้านสินค้า และบริการจากชุมชน ทั้งนี้ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ในการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เป็นพื้นที่ที่ท่องเที่ยว เพื่อที่จะสามารถดึงดูดผู้คนเข้าสู่ชุมชนเพื่อสร้างรายได้ โดยนอกจากการพัฒนาด้านพื้นที่ สินค้าหรือบริการแก่ผู้ที่มาเยี่ยมชมชุมชนแล้ว การพัฒนาบุคลากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวนับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน ด้วยที่ว่าบุคคลในชุมชนนั้นสามารถให้ข้อมูลคำแนะนำ หรือบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจและถูกต้อง จึงย่อมเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนที่ดี

การพัฒนาศักยภาพเยาวชนนั้นมีเครื่องมือและวิธีการที่หลากหลาย ทั้งการเรียนรู้ การอบรม หรือการสัมมนา ทั้งนี้ วิธีการแต่ละแบบใช้ทรัพยากร เวลา และต้นทุนที่แตกต่างกัน ซึ่งก็จะให้ผลของการศึกษาที่แตกต่างกันไปด้วย ในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนนั้น ธาวิช ถนอมจิตต์ และเทิดชาย ช่วยบำรุง (2015: 35-45) ได้นำเสนอตัวอย่างการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนไว้ 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนการสำรวจความต้องการเสริมสร้างความรู้แก่เยาวชน ขั้นตอนการสร้างกระบวนการเสริมสร้างความรู้แก่เยาวชน และขั้นตอนสุดท้ายคือ ขั้นตอนการพัฒนากิจกรรมเสริมสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของโครงการที่ภาครัฐที่ผ่านมา มีชุมชนจำนวนมากที่ไม่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้สำเร็จ ด้วยปัจจัยและความพร้อมที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน

และก็มีบางพื้นที่ ๆ ประสบความสำเร็จหรือยังดำเนินการอยู่แม้ว่าจะไม่สำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งในพื้นที่ส่วนนี้คณะผู้วิจัยเห็นว่าหากได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมอย่างจริงจัง ย่อมมีความเป็นไปได้ในการที่จะพัฒนาสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่มีศักยภาพได้ต่อไป ทั้งนี้พื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 ประกอบด้วยเมืองท่องเที่ยวและเมืองรองที่น่าสนใจในหลายพื้นที่ มีทั้งจังหวัดท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น จังหวัดกาญจนบุรี เมืองรอง เช่น จังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งแต่ละจังหวัดก็มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญเช่นกัน สำหรับการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการเลือกศึกษาชุมชนในเมืองรองของพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง 1 เพื่อทำการศึกษา คือ จังหวัดกาญจนบุรี บ้านหนองทราย และบ้านหนองขาว จังหวัดราชบุรี บ้านครก และบ้านแพะ จังหวัดนครปฐม บ้านท่านา และบ้านอ่าววัดใหม่ จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านดอนมะนาว บ้านแม่ประจักษ์ บ้านหนองเพียร บ้านท่ากระพี และโครงการหอมจรรยา ซึ่งพื้นที่ข้างต้นเป็นพื้นที่ ๆ มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชนได้ ซึ่งในปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องพึ่งการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะ จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมา ซึ่งชุมชนจำเป็นต้องสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวเหล่านี้เพื่อให้เกิดการบอกต่อ โดยในส่วนนี้เยาวชนที่มีศักยภาพจะมีบทบาทอย่างมากในฐานะของผู้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนแก่นักท่องเที่ยว ที่ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่จะเสริมสร้างให้แก่ชุมชนในงานวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์ และสังเคราะห์ องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่เพื่อให้สามารถนำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนได้
2. พัฒนาศักยภาพของเยาวชนในแต่ละพื้นที่ผ่านหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดตั้งศูนย์การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน
4. ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายระหว่างศูนย์การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนที่จัดตั้งขึ้น

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์** การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการที่บุคคลที่อยู่ในหน่วยงานองค์กร หรือสังคม ได้เข้าสู่กิจกรรมหรือกระบวนการที่หน่วยงาน องค์กร หรือสังคมได้จัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสริมองค์ความรู้ พัฒนาความสามารถ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลนั้นให้มีศักยภาพที่พร้อมด้วยความรู้ ความสามารถ ทักษะ สติปัญญา และไหวพริบ สามารถนำองค์ความรู้ และทักษะต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความพร้อมในการปฏิบัติงานให้ประโยชน์สูงสุดต่อตนเอง หน่วยงาน องค์กร และสังคม

สำหรับรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถูกนำเสนอโดย โชติชวล พุทธิกาญจน์, (2559, น. 26 – 36) ใน 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการดำเนินชีวิต และเพื่อ

เตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงาน รูปแบบที่สอง คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการฝึกอบรม และรูปแบบที่สาม คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการสนับสนุน ทั้งนี้ รูปแบบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวมาข้างต้น ความสอดคล้องกับแนวคิดของ นิสตาร์ก เวชยานนท์. (2551, น. 119) ที่มองว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นประกอบด้วย 1) การสอนงานจากผู้ที่มีประสบการณ์สูง หรือมีความเชี่ยวชาญเฉพาะ มีลักษณะเป็นแบบตัวต่อตัว (Coaching) 2) การสร้างสถานการณ์จำลอง เพื่อช่วยเข้าใจหลักการแก้ปัญหา (Games) 3) วิธีการให้รายละเอียดของสถานการณ์ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ผ่านกรณีตัวอย่าง (Cases) 4) การแบ่งกลุ่มการอบรมเพื่ออภิปรายในหัวข้อที่กำหนด (Discussion) 5) การใช้ตัวแบบหรือตัวอย่างบุคคลในการปฏิบัติงานหรือแก้ปัญหา เพื่อช่วยให้เห็นข้อบกพร่องของตนเองและเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior modeling) 6) วิธีการอบรมที่เหมาะสมกับผู้ นำ เพื่อพิจารณาความสามารถในการบริหารจัดการ (In-basket training) 7) การฝึกโดยผ่านการปฏิบัติจริง (Internships) 8) การแสดงบทบาทสมมติ เป็นการจำลองเหตุการณ์และมอบหมายบทบาทต่าง ๆ ให้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้าใจ (Role playing) 9) การสลับเปลี่ยนหมุนเวียนงาน หน้าที่หรือตำแหน่ง เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ (Job rotation) 10) บทเรียนหรือบททดสอบที่เขียนขึ้นมาเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (Programmed instruction) 11) การบรรยายในการอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ (Lecture) 12) การฝึกงานหรือทดลองงาน (Apprenticeship) 13) การจัดประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยจัดสถานการณ์หรือเหตุการณ์ให้เสมือนจริง โดยผู้อบรมจะเป็นผู้แสดงและให้ผู้อื่นเป็นผู้สังเกต (Simulators)

2. การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นลักษณะของการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์หรือดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตของ ผู้คนในพื้นที่ โดยสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของสิทธิ์ในการบริหารจัดการ และสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง และมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดย Erik Holm Petersen (1995: 46) ได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 1) การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product sales) เช่น สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำท้องถิ่น รวมไปถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่น ๆ ของชุมชน 2) กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural shows activities) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน และการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน เป็นต้น 3) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village based activities) หมายถึง กิจกรรมที่คนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมเดินป่าเพื่อชมธรรมชาติในบริเวณหมู่บ้าน หรือบริเวณใกล้เคียงโดยมีมัคคุเทศก์นำทาง และ 4) กิจกรรมการพักค้างแรม กิจกรรมพักค้างแรมในหมู่บ้านมีหลายรูปแบบ ทั้งในรูปแบบของการจัดแคมป์ (Camping) การจัดกิจกรรมที่พักแบบ Home stay และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและที่พักแรมในหมู่บ้าน (Village accommodation facilities)

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ หรือระบบความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งทางกายและใจของสมาชิกในชุมชน โดยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทั้งในการแก้ปัญหา การจัดการ และปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง อนงค์ศิริ วิชาลัย (2554) มองว่า ลักษณะของภูมิปัญญาว่า สามารถแบ่งลักษณะได้หลายมิติหรือมุมมอง ดังนี้ 1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ หรือปรัชญาในการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และแนวทางการแก้ไขปัญหาและการดำเนินชีวิต รวมถึงคุณค่าและความหมายทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน 2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ กิจกรรมหรือการกระทำทั้งหลายที่เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้าน ได้แก่ การทำมาหากิน การเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่า การบวชต้นไม้ การทำเหมืองฝาย เชื้อดินและฝายแม้ว ด้านศิลปะ หัตถกรรม ดนตรี การละเล่น และวรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

ภูมิปัญญาเป็นการถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ตั้งแต่ในอดีตไปจนถึงปัจจุบัน ที่มีความต่อเนื่องและมีความเป็นธรรมชาติ เชื่อมโยงกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นความสัมพันธ์ภายในพื้นที่ชุมชน ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นปรัชญาหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต และเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรม เป็นต้น โดยมีลักษณะเป็นระบบที่สำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้และระบบความรู้ การสั่งสมและการเข้าถึงความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการสร้างสรรคและปรับปรุงความรู้ ทั้งนี้ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2558, น. 12-13) ได้มีการแบ่ง วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะของช่วงวัย โดยแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ 1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนต้องมีรูปแบบที่เข้าใจได้ง่ายไม่ซับซ้อน เข้ากับบริบทปัจจุบันของเยาวชน แต่ต้องไม่ละเลยด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ติงามของสังคม และ 2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่มีวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลาย เช่น การบอกเล่า การสังเกตผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนของ ดวงฤทัย อรรถแสง (2552, น. 39) ได้อธิบายหลักการของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นการให้ข้อมูลวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนได้เข้าใจ และนำไปสู่การปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ โดยอัตโนมัติให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย ไม่ได้เรียนมาจากสถาบันใด และเป็นการเรียนการสอนจากการเลียนแบบ การจดจำ และการสืบทอดกันในครอบครัว โดยมีวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1) การสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนเข้าใจและปฏิบัติตาม และ 2) การปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและมีความต่อเนื่อง จนเกิดเป็นความชำนาญ

4. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย (Network)

เครือข่ายเป็นรูปแบบการทำงานที่มีความเชื่อมโยงกันกับบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ที่มีความพร้อมทั้งทรัพยากร องค์ความรู้ ความสามารถ โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการผลักดันให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งรูปแบบของเครือข่ายเป็นการกำหนดการบริหารจัดการเครือข่าย โครงสร้าง บทบาทหน้าที่ กฎระเบียบที่ใช้ร่วมกัน รวมถึงการติดต่อ

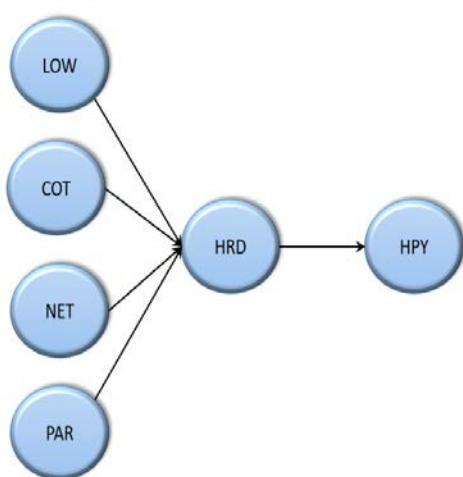
ประสานงาน แผนโครงการ และงบประมาณ โดยประเภทของเครือข่ายนั้นขึ้นอยู่กับสมาชิก วัตถุประสงค์ กิจกรรมหลัก และโครงสร้างในการดำเนินงานของเครือข่ายเอง (เสรี พงศ์พิศ: 2558, น. 198-200) ในขณะที่ประเภทของเครือข่ายสามารถแบ่งได้หลายหลักเกณฑ์ โดยพิจารณาลักษณะที่สำคัญของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1) เครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิด ประสพการณ์ ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีต่างๆ 2) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายช่วยเหลือและร่วมมือกันทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกันหรือสนับสนุนส่งเสริมกัน 3) เครือข่ายทรัพยากรเป็นเครือข่ายที่ระดมและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และการกำหนดรูปแบบของเครือข่ายสามารถกำหนดได้หลายรูปแบบตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น ดังนี้ 1) รูปแบบตามความสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ของเครือข่าย 2) รูปแบบตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างแกนกลางประสานงานกับสมาชิกเครือข่าย 3) รูปแบบตามลักษณะกิจกรรมของสมาชิกเครือข่าย (สนธยา พลศรี: 2550, น. 223- 228, 241)

5. แนวคิดการมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง ความร่วมมือในการปฏิบัติงานต่าง ๆ และรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงโดยความร่วมมือนั้นจะส่งผลให้การดำเนินการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน 2) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน และ 3) การมีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามและการประเมินผลงาน ซึ่งเงื่อนไขที่มีผลต่อการตัดสินใจในเข้ามามีส่วนร่วมนั้น ๆ Cohen. and Uphoff (1977) ที่เสนอว่าจะต้องประกอบไปด้วย 1) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากความสลับซับซ้อนของเทคโนโลยีทรัพยากรที่ต้องการ ลักษณะประโยชน์ที่จะได้รับ ความยืดหยุ่นของโครงการ และการเข้าถึงการบริหารจัดการโครงการ 2) ภาพแวดล้อมของงานหรือกิจกรรมตามโครงการในปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น

6. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ความสามารถในการแข่งขันโดยใช้แบบจำลองระบบเพชร (Diamond model) ถูกนำเสนอโดย Porter (1990) โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับความสามารถในการแข่งขันระดับประเทศ และเกิดโมเดลขึ้นมาที่เรียกว่า Diamond model เป็นแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมในอุตสาหกรรม แสวงหาโอกาสและรับรู้อุปสรรค เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขให้ได้ผลผลิต (Productivity) สูงขึ้น ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในธุรกิจหรือมีความสามารถในการแข่งขันกับคู่แข่งในตลาดโลกได้ โดยมีทั้งหมด 4 ปัจจัย ได้แก่ 1) สถานะปัจจัยการผลิต (Factor conditions) 2) สถานะอุปสงค์ (Demand conditions) 3) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและสนับสนุน (Related and supporting industries) และ 4) โครงสร้างด้านการแข่งขันของประเทศที่ประสบความสำเร็จมักจะมียุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับศักยภาพของประเทศนั้น ๆ อย่างแท้จริง นอกจากนี้ตัวกำหนดดังกล่าว ยังมีปัจจัยภายนอกที่มีบทบาทต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศอีก 2 ประการ คือ 1) เหตุสุตวิสัย และ โอกาสทางธุรกิจ (Chance) และ 2) บทบาทของภาครัฐ (Government)

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นตามกรอบ Diamond model การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การท่องเที่ยวโดยมีชุมชนเป็นฐาน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนโดยเน้นด้านการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะของเยาวชนอันสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนได้ และเป็นเยาวชนที่มีศักยภาพสูง รวมทั้งเพื่อจัดตั้งศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนและแนวทางการสร้างเครือข่ายระหว่างศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนที่จัดตั้งขึ้น โดยมีกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

กำหนดให้

HPY หมายถึง เยาวชนศักยภาพสูง (High potential youth)

HRD หมายถึง กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human resource development process)

COT หมายถึง การท่องเที่ยวชุมชน (Community tourism)

LOW หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom)

NET หมายถึง เครือข่ายการพัฒนาเยาวชน (Youth development network)

PAR หมายถึง การมีส่วนร่วม (Participation)

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย 3 กลุ่มที่สำคัญคือ 1) ผู้นำชุมชนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) ประชาชนในพื้นที่ และ 3) เยาวชนในพื้นที่โดยกลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็น 4 พื้นที่ใน 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดกาญจนบุรี

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาแยกเป็นกลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพ โดยกลุ่มแรกทำการคัดเลือกผู้นำชุมชนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญพื้นที่ละไม่น้อยกว่า 3 คน รวมทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 33 คน กลุ่มที่ 2 คือ ผู้นำชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน และผู้ที่มีความรู้ด้านการพัฒนาเยาวชนและการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่ พื้นที่ละไม่น้อยกว่า 3 คน รวมทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 33 คน และกลุ่มที่ 3 คืออาสาสมัครเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศักยภาพเยาวชนจาก 5 พื้นที่ ไม่น้อยกว่าพื้นที่ละ 30-35 คน รวมเยาวชนที่เข้าร่วม 165 คน

ส่วนตัวอย่างเชิงปริมาณทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนในพื้นที่ และประชาชนที่มาท่องเที่ยวในชุมชน โดยใช้ สูตรการคำนวณของ Cochran ที่สัดส่วนจำนวนกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 10 ค่าความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 95 และความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 ได้จำนวนกลุ่มละ 139 คน ต่อพื้นที่ รวมพื้นที่เป้าหมาย 11 แห่ง ได้กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณจำนวนทั้งหมด 1,529 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การท่องเที่ยวชุมชน การพัฒนาเยาวชนเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน รวมทั้งการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ และนำผลการศึกษาที่ได้มาถ่ายทอดสู่ชุมชนโดยการอบรมแกนนำและเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ รวมถึงทำการประเมินผลเพื่อจัดทำคู่มือเผยแพร่ ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวตามกรอบแนวคิด Diamond Model รวมทั้งความพร้อมด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสัมภาษณ์จะทำการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ส่วนแบบสอบถามจะทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ด้วยค่า IOC พบว่าข้อคำถามในแบบสอบถามมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67 – 1.00 และทำการตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นด้วยค่า Cronbach's alpha มีค่าอยู่ระหว่าง 0.849 – 0.943 รวมทั้งอำนาจจำแนก โดยค่า Corrected Item Total Correlations (CITC) มีค่าอยู่ระหว่าง 0.244 – 0.904 จากร่างแบบสอบถามจำนวน 50 ชุด

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดำเนินการวิเคราะห์ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาวิเคราะห์ จัดระบบข้อมูลและสังเคราะห์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนและพัฒนาคู่มืออบรมให้แก่เยาวชนในพื้นที่ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณดำเนินการวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ การวิเคราะห์ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษา

1. ผลการวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่ตามหลักการ Diamond Model สรุปได้ว่าทุกประเด็นตามมิติ Diamond Model ได้แก่ 1) ด้านการตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมชุมชน 2) ด้านความพร้อมเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต 3) ด้านความต่อเนื่องและสนับสนุนการเป็นธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน 4) ด้านกลยุทธ์ โครงสร้าง และสถานการณ์การแข่งขัน และ 5) ด้านนโยบายรัฐบาล มีความสอดคล้องอยู่ในระดับมาก โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานข้อมูลเกี่ยวกับโอกาสการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวชุมชนตามหลักการ Diamond model

ประเด็นตามมิติ Diamond model	ระดับความสอดคล้อง		
	$\bar{x}$	SD	ความหมาย

1. ด้านการตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมชุมชน	3.79	0.78	สอดคล้องมาก
2. ด้านความพร้อมเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต	3.89	0.72	สอดคล้องมาก
3. ด้านความต่อเนื่องและสนับสนุนการเป็นธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน	3.82	0.82	สอดคล้องมาก
4. ด้านกลยุทธ์ โครงสร้าง และสถานการณ์การแข่งขัน	3.95	0.79	สอดคล้องมาก
5. ด้านนโยบายรัฐบาล	3.78	0.81	สอดคล้องมาก

คณะผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้จำนวน 5 เรื่องได้แก่ 1) องค์ความรู้การทอผ้าขาวม้าชุมชนบ้านหนองขาว 2) องค์ความรู้การทำลูกประคบสมุนไพรบ้านครก 3) องค์ความรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านอ่าววัดใหม่ 4) องค์ความรู้การทำเป็ดยวนบ้านแม่พระประจักษ์ และ 5) องค์ความรู้ว่านหางจระเข้จากหอมขจรฟาร์มสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน

2. พัฒนาศักยภาพของเยาวชนในแต่ละพื้นที่ผ่านหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ จากองค์ความรู้ที่ทำการสังเคราะห์ได้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คณะผู้วิจัยได้นำไปจัดอบรมให้แก่เยาวชนจำนวนกว่า 165 คน ทั้งในรูปแบบของการอบรมในพื้นที่ชุมชนและการอบรมออนไลน์เนื่องจากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 และนำข้อมูลบางส่วนเผยแพร่ผ่าน “Facebook: การพัฒนาศักยภาพเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดภาคกลาง ตอนล่าง 1” โดยการอบรมนั้นประกอบด้วย 5 โครงการได้แก่

1) โครงการอบรม “การถ่ายทอดความรู้การทอผ้าขาวม้าชุมชนบ้านหนองขาว” สำหรับเยาวชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

2) โครงการอบรม “การถ่ายทอดความรู้การทำลูกประคบสมุนไพรบ้านครก” สำหรับเยาวชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

3) โครงการอบรม “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านอ่าววัดใหม่” สำหรับเยาวชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

4) โครงการอบรม “การถ่ายทอดความรู้การทำเป็ดยวนบ้านแม่พระประจักษ์” สำหรับเยาวชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

5) โครงการอบรม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น: ว่านหางจระเข้จากหอมขจรฟาร์มสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน”

ทั้งนี้จากการอบรมทั้ง 5 โครงการพบว่าเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการบางส่วนสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ตามที่วิทยากรแนะนำได้ อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นชัดเจน คือ เยาวชนเหล่านี้มีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนเองมากขึ้น

3 จัดตั้งศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน การจัดตั้งศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนจากการประชุมกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชนได้ข้อสรุปว่าควรใช้พื้นที่ ๆ มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือโรงเรียนในพื้นที่เพื่อลดปัญหาด้านบุคลากรและการดูแลพื้นที่เป็นต้น แต่ให้เน้นกิจกรรมที่จะดำเนินการที่จะพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ โดยมีพื้นที่ชุมชนที่พร้อมและใช้เป็นพื้นที่ของศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนได้แก่ 1) ศูนย์การเรียนรู้บ้านแม่พระ

ประจักษ์ โดยมีคุณ เรือนแก้ว สังขรัตน์ เป็นผู้ประสานงาน 2) โรงเรียนวัดโกสินารายณ์ โดยมีคุณครู สมบัติ สมคะเนย์ เป็นผู้ประสานงาน 3) ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านและชุมชนบ้านหนองขาว โดยมีคุณครู นพวรรณ ใจตรง เป็นผู้ประสานงาน 4) โรงเรียนภัทรญาณวิทยา โดยมีคุณครูทรายทอง เกตุพลอย เป็นผู้ประสานงาน และ 5) โครงการหอมจรพารัม โดยมีคุณ ธนากร บุญกล้า เป็นผู้ประสานงาน

4. ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายระหว่างศูนย์การพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนที่ จัดตั้งขึ้น เครือข่ายการพัฒนาศักยภาพเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 ถูกจัดตั้งขึ้นในเบื้องต้นจากความร่วมมือของ 9 หน่วยงานคือ ศูนย์การเรียนรู้บ้านแม่พระประจักษ์ โรงเรียนโรงเรียนแม่พระประจักษ์ โครงการหอมจรพารัม มหาวิทยาลัยสวนดุสิต โรงเรียนวัดโกสินารายณ์ วิสาหกิจชุมชนสระโกสินารายณ์ พิพิธภัณฑ์โกสินารายณ์ ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านและชุมชน บ้านหนองขาว โรงเรียนหนองขาวโกวิทพิทยาคม และโรงเรียนภัทรญาณวิทยา และมีแนวทางในการ ขับเคลื่อนเครือข่าย ประกอบด้วยการเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การเรียนรู้ข้ามพื้นที่ การแลกเปลี่ยน วิทยากร และการส่งต่อนักท่องเที่ยว

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยมีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายดังนี้ ประเด็นที่ 1 วิเคราะห์องค์ความรู้ด้าน ภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่หลักการ Diamond model ที่สรุปได้ว่าทุกประเด็นตามมิติ Diamond model ได้แก่ 1) ด้านการตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมชุมชน 2) ด้านความพร้อม เกี่ยวกับปัจจัยการผลิต 3) ด้านความต่อเนื่องและสนับสนุนการเป็นธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน 4) ด้านกล ยุทธ์ โครงสร้าง และสถานการณ์การแข่งขัน และ 5) ด้านนโยบายรัฐบาล มีความสอดคล้องอยู่ใน ระดับมาก มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Diamond model ที่ได้นำเสนอว่าการพัฒนาธุรกิจด้าน การบริการซึ่งการท่องเที่ยวก็เป็นธุรกิจด้านการบริการรูปแบบหนึ่งนั้นหากมีความพร้อมในมิติทั้ง 5 ด้านย่อมมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ฌ็องซู พัทธ มณีโรจน์ และนราศรี ไววนิชกุล (2559: 211-212) เรื่องความสามารถในการแข่งขันของการ ท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทย ที่สรุปว่าปัจจัยทั้งตามแนวคิดของ Diamond model เป็น ปัจจัยที่ช่วยทำให้เกิดการได้เปรียบเชิงการแข่งขันในธุรกิจด้านการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับ ศิริชัย นาค อุดม พรหมนภา เขียวน้อย และศิวพร ถาวรวงศา (2561: 59-60) ที่ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การสร้าง ความได้เปรียบเชิงการแข่งขันของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กรณีศึกษา: การขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่สรุปว่าแนวคิดของ Diamond model สร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขันแล้วยังมีประเด็นด้านการสร้างความยั่งยืนอีก ประการที่จะทำธุรกิจดำเนินไปได้อย่างบรรลุผลตามที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ สิริกร ประทุม (2564: 83) ที่ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาการจัดการโลจิสติกส์สำหรับการท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งได้ นำเสนอว่าในมิติของ Diamond model ด้านการสนับสนุนจากรัฐนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง รวมทั้ง การมีสินค้าและบริการที่น่าสนใจ ทั้งนี้ในการวิจัยครั้งนี้นอกจากในแต่ละพื้นที่จะมีแหล่งท่องเที่ยวและ

วัฒนธรรมที่น่าสนใจในภายในชุมชนแล้วคณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและจัดเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเผยแพร่กันได้แก่ องค์ความรู้การทอผ้าขาวม้าชุมชนบ้านหนองขาว องค์ความรู้การทำลูกประคบสมุนไพรบ้านครก องค์ความรู้การทอเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบ้านอ่าววัดใหม่ องค์ความรู้การทำเปลญวนบ้านแม่พระประจักษ์ และองค์ความรู้ว่านหางจระเข้จากหอมขจรพารมส์ผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งผลผลิตเหล่านี้เป็นเงื่อนไขประการหนึ่งของแนวคิด Diamond model ที่กำหนดว่าการได้เปรียบเชิงการแข่งขันนั้นจำเป็นต้องมีสินค้าหรือบริการที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งผลผลิตแต่ละอย่างในชุมชนเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพส่งขายทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก สอดคล้องกับ จิราภรณ์ แก้วมณี (2557) ได้ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านหัวเขาจีน อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ที่พิจารณาว่าชุมชนต้องมีทรัพยากรหรือวัฒนธรรมหรือสิ่งอื่นใดที่มีคุณภาพมีคุณค่าเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้แนวคิด Diamond model เมื่อพิจารณาแล้วอาจถือได้ว่าเป็นหลักการกว้าง ๆ เพราะกล่าวถึงทุกประเด็นที่เป็นเชิงบวกกับการสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน ซึ่งหากองค์การ หน่วยงาน หรือพื้นที่ใดมีความพร้อมตามแนวคิด Diamond model แล้วย่อมที่จะมีโอกาสในการประสบความสำเร็จสูงกว่า

ประเด็นที่ 2 คือการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในแต่ละพื้นที่ผ่านหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นคณะผู้วิจัยได้พัฒนาหลักสูตรอบรม 5 หลักสูตร โดยผลการอบรมดำเนินการไปได้ด้วยดี เยาวชนให้ความสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงาน การอบรมเยาวชนเพื่อให้เป็นมัคคุเทศก์น้อยมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาของท้องถิ่น และยังมีการอบรมเกี่ยวกับการสื่อสาร ทักษะในการเป็นมัคคุเทศก์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ญัฐนันท์ ตาบโกสัย (2551) ที่ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาเยาวชนมัคคุเทศก์ในการนำชมแหล่งท่องเที่ยวหมู่ที่ 1 ตำบลจักรสีห์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี โดยทำการอบรมความรู้เกี่ยวกับการเป็นเยาวชนมัคคุเทศก์ และความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวบริเวณหมู่ที่ 1 ตำบลจักรสีห์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรีควบคู่กันไป นอกจากนี้ยังมีประเด็นเกี่ยวกับความรู้ของเยาวชนในพื้นที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ กล่าวคือแม้ว่าเยาวชน หรือนักเรียนเหล่านี้จะอยู่ในพื้นที่แต่กลับมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองนั้นค่อนข้างน้อย ในประเด็นนี้มีการศึกษาของ ชุตินันท์ เสือสุวรรณ (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน)” ซึ่งข้อสรุปสำคัญประการหนึ่งคือหาหน่วยงานให้การสนับสนุนในการอบรมน้อยย่อมส่งผลให้การพัฒนาของพนักงานมีน้อยตามไปด้วย ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้คำว่า “Upskill และ Reskill” เป็นการบ่งบอกถึงการพัฒนาทักษะที่จำเป็นให้สามารถใช้การได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน

นอกจากนี้การอบรมตามหลักสูตรที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นยังคำนึงถึงปัจจัยต่างที่น่าจะส่งผลต่อความสำเร็จของการอบรม โดยได้รับการสนับสนุนจากคุณครูในพื้นที่เป็นอย่างดี รวมถึงสถานที่ในการ

อบรมด้วย และมีวิทยากรที่เป็นปราชญ์ในชุมชนเป็นผู้ให้ความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี (2559) ได้ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จากตัวแบบของดีลาฮาเย รวมทั้งสวนสันกับฮอนตัน และนักวิชาการคนอื่น ๆ เช่น แนนเดอร์โนว์และเวอร์เนอร์กับ เดอสิโมเน และได้ข้อสรุปว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมภายนอกขององค์กร 2) สภาพแวดล้อมภายในองค์กร 3) ตัวบุคลากรหรือผู้เรียน 4) ตัวแบบหรือกรอบแนวคิด/ทฤษฎีเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 5) กลยุทธ์หรือวิธีการสร้างการเรียนรู้ 6) สมรรถนะ ความรู้ทักษะ ประสบการณ์และกรอบการคิด 7) การบริหารจัดการเพื่อประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ประเด็นที่ 3 คือ การจัดตั้งศูนย์และเครือข่ายการพัฒนาเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน มีข้อสรุปว่า ศูนย์การพัฒนาเยาวชนที่จัดตั้งขึ้นนี้ให้ใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน แต่หากพื้นที่ใดไม่มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้ใช้โรงเรียนในพื้นที่เป้าหมายเป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ โดยการจัดตั้งและการดำเนินการด้านเครือข่ายให้เป็นความร่วมมือระหว่างศูนย์และหน่วยงานในพื้นที่ ๆ และจัดทำในรูปแบบออนไลน์เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของปัจจุบัน แต่ยังคงเน้นการทำกิจกรรมเพื่อสนับสนุนเครือข่ายใน 4 รูปแบบ ได้แก่ การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การเรียนรู้ข้ามพื้นที่ การแลกเปลี่ยนวิทยากร และการส่งต่อนักท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนมีการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ดีพอสมควรซึ่งสอดคล้องกับ วลัยลักษณ์ จันทรสวัสดิ์ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนขององค์กรท้องถิ่น ตำบลจirim อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์” โดยพิจารณาในประเด็นของการดำเนินการของเครือข่ายพบว่า ความร่วมมือภายในของประชาชนในชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินการของเครือข่าย เช่นเดียวกับการศึกษาของ บรรเจิด สอพิมาย (2550) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่การร่วมคิดวางแผน การลงทุนและการดำเนินการ รวมทั้งการประเมินผล เป็นปัจจัยที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนประสบความสำเร็จซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยก็ได้ดำเนินการให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การคิดเพื่อดำเนินการการพัฒนาเยาวชนโดยการประชุมร่วมกันก่อนที่จะสรุปเป็นกิจกรรมและแนวทางในการดำเนินการของศูนย์และเครือข่ายการพัฒนาเยาวชนเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน

2. ประเด็นเกี่ยวกับปราชญ์หรือวิทยากร ในประเด็นนี้เป็นปัจจัยที่แสดงถึงความสำเร็จของการพัฒนาที่สำคัญ (Critical success factor: CSF) เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่เยาวชนถือเป็นแกนหลักที่สำคัญในการดำเนินการของศูนย์พัฒนาเยาวชนประการหนึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ Gilley and Eggland (1990: 5,13) ที่ระบุว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีกลุ่มบุคคลที่สำคัญหลากหลายกลุ่มซึ่งรวมถึงผู้ให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำด้านอาชีพ และวิทยากรที่เป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ประสบผลสำเร็จ เช่นเดียวกับ Malcolm

S. Knowles, (1974: 115 – 234) ที่ได้นำเสนอเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องของบรรยากาศที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งบรรยากาศการเรียนรู้ที่เก่งจะสามารถชักจูง โน้มน้าว และสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนสนใจและประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งการอบรมในการวิจัยนี้ วิทยากรได้สอดแทรกความเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่นอันเป็นเรื่องใกล้ตัวของเยาวชน ร่วมกับการสร้างอาชีพสร้างรายได้ทำให้เยาวชนเกิดความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของอัตลักษณ์และคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

3. ประเด็นลักษณะกิจกรรม จะเห็นได้ว่า กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้และเครือข่ายมีความสอดคล้องกัน โดยเป็นกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาเยาวชนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และสร้างผลผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนได้ โดยมีแนวทางในการดำเนินการของเครือข่าย 4 แนวทางได้แก่ การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การเรียนรู้ข้ามพื้นที่ การแลกเปลี่ยนวิทยากร และการส่งต่อนักท่องเที่ยว ซึ่งรูปแบบของกิจกรรมในการดำเนินการของเครือข่ายนั้นมุ่งเน้นที่การให้ความรู้แก่เยาวชนเป็นสำคัญ และเป็นรูปแบบที่ดำเนินการได้ง่ายไม่ยุ่งยาก สอดคล้องกับแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่ง โชติชวัล พุทธิกาญจน์, (2559: 26–36) ได้นำเสนอถึงรูปแบบที่หลากหลายทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษาทางไกลผ่านระบบออนไลน์ การฝึกอบรม การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การให้คำปรึกษา หรือตามแนวคิดของ นิสตาร์ก เวชยานนท์. (2551: 119) ที่นำเสนอรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายเช่นกัน จะเห็นได้ว่าแนวทางการพัฒนาเยาวชนเพื่อให้มีความรู้และทักษะให้สามารถสื่อสารให้นักท่องเที่ยว รับทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของชุมชนนั้นมีหลากหลายวิธี รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลในรูปแบบของข้อมูลดิจิทัลในสื่อสังคมออนไลน์อีกด้วย

จากข้อมูลทั้ง 3 ประเด็นข้างต้นจึงสรุปได้ว่า พื้นที่ชุมชนต่างมีคุณค่าในการนำมาพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ความรู้และภูมิปัญญาของพื้นที่ชุมชนที่สามารถต่อยอดได้อย่างเหมาะสมร่วมกับกระบวนการบริหารจัดการให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ทั้งจากผู้ที่มีความรู้อยู่เดิมในรูปปราชญ์ชาวบ้าน และได้นำมาถ่ายทอดให้กับเยาวชนในลักษณะของการจัดการความรู้โดยบูรณาการกับความรู้ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี เหล่านี้ อาจพิจารณาได้ว่า ความพร้อมของชุมชน (ทุนทางสังคม) ที่จะสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีได้หมายความว่าเฉพาะการพัฒนาเยาวชนเท่านั้น โดยคณะผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งในประเด็นที่พบเกี่ยวกับการพิจารณาความพร้อมของแต่ละชุมชน และมีข้อที่น่าสนใจว่า การสนับสนุนของผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นนั้นมีบทบาทอย่างยิ่งในการดำเนินงานของท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จเนื่องจากเป็นผู้ที่มีอิทธิพล สามารถสั่งการและโน้มน้าวคนในชุมชนให้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามได้ โดยเฉพาะลักษณะของชุมชนที่มีความเป็นชนบทสูง ดังนั้นความช่วยเหลือสนับสนุนจากผู้นำจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่จะทำให้การพัฒนาเยาวชนและชุมชนประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยทั้ง 5 เรื่องนอกจากใช้อบรมเยาวชนในพื้นที่แล้วคณะผู้วิจัยได้จัดทำและเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ทำให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าไปศึกษา รวมทั้งสามารถติดต่อเพื่อเข้าไปศึกษาในพื้นที่เป้าหมายให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวได้

1.2 เครือข่ายที่คณะผู้วิจัยได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้นสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้รวมทั้งพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองได้โดยการจัดกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การดำเนินการวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยอาจทำการเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวกับชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จเพื่อหาช่องว่างของปัจจัยเหล่านั้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเหล่านั้นให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จ

2.2 การดำเนินการวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยอาจทำการวิจัยต่อยอดโดยการพัฒนาและขับเคลื่อนเครือข่ายให้มีความยั่งยืนซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำเนินการด้านเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2558). **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน**. กทม. สันติ : สำนักพิมพ์ จินตทัศน์การพิมพ์.
- จิราภรณ์ แก้วมณี. (2557). **การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านห้วยเขาน้ำจืด อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชุตินันท์ เสือสุวรรณ. (2542). **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของบริษัท การบินไทย (มหาชน)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการบริหารองค์การ, มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- โชติสวัสดิ์ พูกิจกาญจน์. (2559). **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ณัฐนันท์ ตาปโกไสย์. (2551). **การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำชมแหล่งท่องเที่ยวหมู่ที่ 1 ตำบลจักรีสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- ณัฐพัชร มณีโรจน์ และนราศรี ไวนิชกุล. (2559). **เรื่องความสามารถในการแข่งขันของการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทย**. *วารสารปริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 29(1): 196-215.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). **กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธาวี วัฒนกิจ และเทิดชาย ช่วยบำรุง. (2015). **รูปแบบการส่งเสริมความรู้แก่เยาวชนในเขตจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร**. *วารสารศรีปทุมปริทัศน์*, 15(2): 35-45.

นิสดารก์ เวชยานนท์. (2551). **บทความด้าน HR**. นนทบุรี: รัตนาไตร.

บรรเจิด สอพิมาย. (2550). **การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วลัยลักษณ์ จันทรสวัสดิ์. (2551). **รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ขององค์กรท้องถิ่น ตำบลจirim อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.

ศิริภัสสร วงศ์ทองดี. (2559). **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริชัย นาคอุดม พรรณนภา เขียวน้อย และศิวพร ถาวรวงศา. (2561). ยุทธศาสตร์การสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขันของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กรณีศึกษา: การขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. **วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทย นานาชาติ**. 14(2): 48-61.

สนธยา พลศรี. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

สิริกร ประทุม. (2564). **การพัฒนาการจัดการโลจิสติกส์สำหรับการท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรปราการ**. **วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี**. 3(2): 71-87.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

อนงค์ศิริ วิชาลัย. (2554). **แหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น**. เชียงใหม่: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ภาษาอังกฤษ

Cohen, J., M. and Uphoff, N. T., (1977). **Rural development participation: Concept and measures for project design, implementation and evaluation**. Cornell University: NY.

Eric, H. P. (1995). **Unconventional Wisdom about Local Competition**, Dissertation Abstracts International. pp. 24-28.

Gilley, J. W. and Eggland, S. A., (1990). **Principles of Human Resource Development**. NY: Addison Wesley.

Knowles, M. S. (1974). **Human resources development in OD**. Public administration review, 34(2), 115-123.

Porter, M. E. (1990). **The Competitive Advantage of Nations**. NY: Free Press.